

Agnieszka Michalska-Żyła

Uniwersytet Łódzki

WIĘZI Z MIASTEM – WYMIARY, TYPY I UWARUNKOWANIA. NA PRZYKŁADZIE ŁODZI I IWANOWA

Streszczenie. Artykuł jest głosem w dyskusji nad stanem więzi terytorialnych łączących jednostki w ramach zbiorowości miejskich. Przedmiotem analizy uczyniono psychospołeczne więzi z miastem łączące mieszkańców dwóch ośrodków postsocjalistycznych z Polski i Rosji. Podstawą prezentowanych rozważań są wyniki badań empirycznych zrealizowanych na reprezentatywnej próbie mieszkańców Łodzi i Iwanowa. Dociekania autorki koncentrują się wokół podobieństw i różnic w poziomie, typach i korelatach przywiązania do miasta. W opracowaniu przyjęto założenie o jednokierunkowym wpływie okresu centralizacji na stan i rodzaj więzi terytorialnych, czego wyniki badań nie potwierdziły.

Słowa kluczowe: więzi z miastem, przywiązanie, miasta postsocjalistyczne.

1. Wstęp

Wpływ procesów globalizacji na stan więzi społecznych można rozpatrywać z punktu widzenia dwóch konkurencyjnych stanowisk. Pierwsze zakłada malejące znaczenie czynników terytorialnych jako trwałej podstawy więzi społecznych (Fisher 1976; Wellman, Carrington, Hall 1988; Bryden 1994; Kempny 1998; Starosta 2003a). Według drugiego stanowiska, zakorzenienie może być alternatywą wobec postępującej unifikacji świata i uniwersalizacji wartości (Bauman 1997; Mlinar 1992; Mamcer 2002), bowiem „Globalna wioska budzi ludzką tęsknotę za tym co swojskie i lokalne” (Lewicka 2004: 274).

Z jednej zatem strony, rozwój środków masowego przekazu, procesy ruchliwości społecznej i przestrzennej oraz gwałtowne przemiany funkcjonowania społeczeństwa, jako przejawy globalizacji, prowadzą do zaniku integrującej roli przestrzeni. Taki pogląd potwierdzają wyniki wielu badań zrealizowanych w krajach Europy Zachodniej i Ameryki (Wellman, Carrington, Hall 1988;

Bryden 1994), na podstawie których przyjmuje się, że przestrzeń przestaje pełnić rolę czynnika konstytuującego więzi społeczne. Wskazuje się nawet, iż środowisko lokalne straciło pierwotne znaczenie zaspokajania potrzeb swoich mieszkańców i zmieniać się może w czynnik społecznej degradacji (Bauman 1997).

Z drugiej jednak strony, wielu autorów prezentuje pogląd, iż postępująca globalizacja nie musi oznaczać całkowitej atrofii więzi terytorialnych. Zachodzące w jej obliczu przemiany pociągają bowiem za sobą reakcję przeciwną w postaci renesansu świadomości mniejszych wspólnot lokalnych i regionalnych. Ograniczenie roli państwa narodowego jako dominującej struktury społeczno-kulturowej, będącej głównym podmiotem postaw identyfikacyjnych, oraz zacieranie się granic, wzrost mobilności i coraz częściej występujące zróżnicowanie kulturowe niewątpliwie prowadzą do utraty poczucia bezpieczeństwa, które mogą odbudować jedynie silne społeczności lokalne. Zatem globalizacja przyczynić się może do rekonstruowania i wzmacniania społeczności terytorialnych (Sagan 2003; Starosta 2003a).

Wydaje się, iż obecnie brak jest wystarczających dowodów, by jednoznacznie rozstrzygnąć, które ze stanowisk jest trafne. Wyniki prowadzonych badań dostarczają często przeciwnych wniosków. Prezentowane w ramach niniejszego opracowania wyniki badań wpisują się w problematykę przemian więzi terytorialnych we współczesnym świecie i stanowią głos w dyskusji na temat znaczenia więzi terytorialnych i roli środowiska lokalnego jako układu odniesienia dla współczesnego człowieka.

Badanie więzi społecznych, w tym więzi łączących jednostkę z jej terytorialnym środowiskiem, mogą mieć znaczący udział w wyjaśnianiu podstaw kształtowania kultury zaufania (Sztompka 1999) i zasobów kapitału społecznego. Oswajanie szeroko rozumianego środowiska społecznego, czego najpełniejszym wyrazem jest przywiązanie do niego, łagodzić może stany napięcia i redukować zagrożenie, które szczególnie dotkliwie odczuwane jest przez mieszkańców miast (tamże). Większe poczucie bezpieczeństwa w warunkach lokalnego środowiska sprzyja budowie postaw kapitału społecznego i zaufania. Związki zaufania i kapitału społecznego z określonymi koncepcjami działania w środowisku lokalnym oraz postaw wobec tego środowiska zostały udowodnione przez wielu autorów (Fukuyama 1997; Paxton 1999; Putnam 1993).

Obecnie nie jest już odkryciem to, iż społeczeństwa dysponują różnymi zasobami kapitału społecznego. Różnice te wyznaczane są nie tylko przez obecny potencjał, ale również, a może przede wszystkim przez historyczne doświadczenia. Jak podkreśla Fukuyama (1997: 380), „każdy kraj o niskim poziomie kapitału społecznego ma za sobą okres silnej centralizacji politycznej i celowych działań monarchy lub państwa w kierunku całkowitego wyeliminowania konkurentów do władzy. W takich krajach kapitał społeczny, który istniał przed

nadejściem władzy absolutnej, został zniszczony, struktury społeczne zostały zaś zaprzęgnięte do służby na rzecz państwa. Z kolei kraje o wysokim poziomie zaufania społecznego, takie jak: Japonia, Niemcy czy USA, nigdy nie działały w warunkach przedłużających się tendencji centralistycznych”.

Interesujące jest zatem ukazanie postaw wobec środowiska lokalnego społeczności, które w przeszłości funkcjonowały w warunkach państwa socjalistycznego. Warto zadać pytanie, czy okres centralizacji może być czynnikiem destrukcyjnym dla istnienia silnych więzi z lokalnym środowiskiem, czy też przeciwnie, silne wpływy władzy centralnej wywołują reakcję przeciwną, w postaci wzmocnienia postaw prolokalnych?

Określenie konsekwencji istnienia specyficznych typów przywiązania terytorialnego dla funkcjonowania społeczeństwa lokalnego jest zadaniem niezwykle trudnym, jeśli w ogóle możliwym. Zaproponowana tutaj teza, odnosząca się do związków więzi terytorialnych z postawami społecznego kapitału i zaufania oraz ich wpływu na kondycję lokalnych środowisk, nie jest oczywiście możliwa do udowodnienia na podstawie jednostkowych badań. Niniejszy tekst jest jedynie głosem w dyskusji nad rolą więzi terytorialnych w rekonstruowaniu wspólnot lokalnych i regionalnych.

2. Cel i przedmiot badania. Charakterystyka zmiennych zależnych i niezależnych

Głównym celem opracowania jest zaprezentowanie typów przywiązania mieszkańców dwóch miast przemysłowych – Łodzi i Iwanowa (Rosja) – oraz czynników, które różnicują ich występowanie.

Przedmiotem analizy jest więź z miastem, którą można najogólniej określić jako całokształt stosunków i zależności trzymających jednostkę w mieście. W skład tych zależności wchodzi, używając terminologii zaproponowanej przez Znanieckiego, względy obiektywno-społeczne, a więc takie systemy powiązań, jak: posiadanie pracy, domu, rodziny, oraz subiektywno-indywidualistyczne, odnoszące się do poczucia przywiązania do miasta jako wartości (Znaniecki, Ziółkowski 1984). Więź z miastem definiowana jest więc jako „całokształt obiektywnych zależności pomiędzy mieszkańcami a miastem, ich postaw wobec miasta oraz poczucie łączności z nim” (Malikowski 1984: 9). Jak wskazuje autor, „W pierwszym przypadku miasto rozpatrywane jest raczej jako obiekt fizyczny (przestrzenno-ludzki), w drugim-jako wartość” (tamże: 9).

W socjologicznej literaturze amerykańskiej używane jest również pojęcie „przywiązanie do społeczności lokalnej” (*community attachment*), jako propozycja ujmowania więzi jednostki z miejscowością zamieszkania (Kasarda, Janovitz 1974). Termin „przywiązanie” obejmuje całokształt stosunku jednostki

do lokalnej społeczności (miasta, wsi), lokalny sentyment, więzi rodzinne i przyjacielskie oraz partycypację społeczną i zainteresowanie sprawami lokalnymi (tamże). Należy zatem uznać, iż pojęcie to jest szeroko rozumiane, uwzględnia bowiem zarówno czynniki obiektywne, jak i subiektywne aspekty powiązań pomiędzy jednostką a lokalnym środowiskiem. Natomiast w polskiej literaturze przedmiotu termin „przywiązanie” odnosi się raczej do świadomościowych związków jednostki z miejscowością zamieszkania (por. Malikowski 1984). Zainteresowania badaczy koncentrują się na indywidualnym wymiarze więzi z miastem (por. tamże), gdzie przedmiotem badania są relacje zachodzące pomiędzy mieszkańcami a miastem jako systemem społeczno-przestrzenno-symbolicznym.

Odwołując się do spuścizny polskich socjologów badających miasto z perspektywy subiektywnych postaw aktora społecznego, autorka niniejszego opracowania uczyniła przedmiotem zainteresowania psychospołeczne postawy mieszkańców dwóch postsocjalistycznych społeczności wobec swojego miasta. Badanie świadomościowych relacji jednostki z miejscem zamieszkania obejmuje analizę stosunku emocjonalnego (przywiązania) wobec niego, poczucia zadowolenia z zamieszkiwania, niechęci do wyprowadzenia się, a także czynników świadczących o tożsamości lokalnej badanych. Przedmiotem badania będzie zatem sentyment lokalny, satysfakcja z zamieszkiwania w mieście, stabilizacja przestrzenna, identyfikacja lokalna oraz alienacja polityczna.

Główny problem, jaki wymaga rozstrzygnięcia, można sformułować w postaci pytania o typy psychospołecznych więzi ze swoim miastem dwóch zbiorowości terytorialnych z Polski i Rosji. Określenie typów więzi z miastem jest w rzeczywistości pytaniem o strukturę relacji łączącej mieszkańca z jego miastem. Badanie struktury więzi sprowadza się do analizy wzoru połączenia wyodrębnionych wymiarów badanego zjawiska występujących w świadomości jednostki. W efekcie zostanie ustalone, czy powiązania mieszkańców z ich miastem uwzględniają wszystkie badane wymiary więzi, czy tylko niektóre z nich, oraz jakie są dominujące typy powiązań między poszczególnymi aspektami psychospołecznych relacji mieszkańców z ich miastem. Konstruowane typy będą zatem uwzględniać różne wartości poszczególnych aspektów badanego zjawiska. Procedurą badawczą zastosowaną do ich wyodrębnienia będzie analiza czynnikowa. Wykorzystanie tej metody analizy statystycznej umożliwi pełniejszą diagnozę współzależności, w tym przypadku pomiędzy poszczególnymi wskaźnikami więzi z miastem. Interesujące jest także uzyskanie odpowiedzi na pytanie o różnice występujące pomiędzy mieszkańcami Łodzi i Iwanowa w ich stosunku do miasta oraz w wyznacznikach określonego rodzaju przywiązania.

Analiza determinantów zjawiska pozwoli na ustalenie, które z czynników mają wpływ na określony rodzaj przywiązania mieszkańców Łodzi i Iwanowa oraz czy w przypadku obu zbiorowości są to te same zmienne. W literaturze przedmiotu zasadniczo wymienia się kilka głównych wyznaczników więzi

mieszkańców z miejscowością zamieszkania. Do najważniejszych, wykorzystanych także w ramach niniejszego opracowania, należą – położenie społeczne jednostki i zakorzenienie.

W koncepcji uwarunkowań społeczno-ekonomicznych i kulturowych, opisanej przez Jana Turowskiego (1979), podkreśla się znaczenie czynników statusowych dla postaw i zachowań jednostki względem środowiska zamieszkania. Zdaniem Anthony'ego T. Palisego, „w schemacie wyjaśniania postaw i zachowań mieszkańców miast należy uwzględniać jako zmienne niezależne ich cechy społeczne” (Palisi, za: Turowski 1979: 25). Prezentowane stanowisko oddaje pierwszeństwo omawianym zmiennym jako czynnikom warunkującym postawy jednostek względem swojego miejsca zamieszkania nad czynnikami przestrzennymi. „Dla zrozumienia postaw i zachowań jednostki ma większe znaczenie nie to, czy mieszka na obszarze wielkiego miasta, czy w podmiejskich osiedlach, ale to, jakie jest jej społeczno-ekonomiczne położenie, jej miejsce w cyklu życiowym, jej zawód, praca, dochody, wykształcenie, wiek” (tamże: 21). Prezentowane stanowisko dowodzi znaczenia zmiennych położenia społecznego w analizach postaw wobec terytorium lokalnego.

Do drugiej kategorii czynników warunkujących rodzaj przywiązania do miasta zostały zaliczone zmienne zakorzenienia lokalnego, do których należą: urodzenie się i stałe zamieszkiwanie w danej miejscowości oraz terytorialne pochodzenie rodziców. Wpływ owych czynników na funkcjonowanie społeczności miejskich wywodzi się z koncepcji systemowego modelu społeczności lokalnej, stworzonego przez Roberta E. Parka i Ernsta W. Burgessa. Zdaniem jego twórców, model systemowy oparty na długości zamieszkiwania w danej lokalnej społeczności jest właściwy do badania przywiązania lokalnego w społeczeństwie masowym (Kasarda, Janovitz 1974). Pozytywny wpływ okresu zamieszkiwania (z czym bezpośrednio związane jest urodzenie się w danej miejscowości i takie samo terytorialne pochodzenie rodziców) na siłę przywiązania do miejscowości zamieszkania potwierdzają także liczne badania realizowane w Ameryce (tamże), Wielkiej Brytanii (Miller, Dickson, Stoker 2003) i Polsce (Turowski 1979; Malikowski 1984; Leszkowicz-Baczyńska 2001).

W ramach niniejszego opracowania zostanie prześledzony wpływ położenia społecznego i terytorialnego pochodzenia jednostki na stan jej związków z miastem. Tym samym zostanie określony wpływ klasycznych wyznaczników pozycji społecznej jednostki na stan jej przywiązania do środowiska lokalnego.

Podstawowe założenie przyjęte w opracowaniu sprowadza się do twierdzenia, iż mimo odmienności kulturowych pomiędzy badanymi miastami, dominujące znaczenie dla określonego typu powiązań będzie mieć przeszłość związana z długim okresem centralizacji. Spodziewać się zatem należy wielu podobieństw pomiędzy mieszkańcami Łodzi i Iwanowa w aspekcie relacji łączących ich z zamieszkiwanymi miastami.

Wybór obiektu badań jest nieprzypadkowy. Porównując sytuację obu miast, można doszukać się wielu podobieństw dotyczących zarówno historii, jak i aktualnej sytuacji. Łódź i Iwanowo były socjalistycznymi miastami przemysłowymi o monofunkcyjnej gospodarce. Oba były związane z przemysłem włókienniczym, co w warunkach gospodarki rynkowej i ogólnoswiatowych przemian, polegających m. in. na przeniesieniu światowej produkcji tekstyliów do Azji, okazało się czynnikiem degradującym. Obecnie Łódź i Iwanowo starają się podźwignąć z kryzysu okresu transformacyjnego i są na etapie kształtowania nowej tożsamości. Jednak nadal oba ośrodki borykają się z podstawowymi problemami społecznymi, takimi jak: bezrobocie, bieda, problemy polityki miejskiej. Zatem czy miasta pozbawione wyraźnego elementu tożsamości, jakim do niedawna był przemysł, mogą być obiektem pozytywnych, emocjonalnych odniesień dla swoich mieszkańców? Niniejsze opracowanie będzie również próbą odpowiedzi na tak postawione pytanie.

Badania, które stały się podstawą prezentowanych zagadnień, zostały przeprowadzone w dwóch miastach – Łodzi (Polska) i Iwanowie (Rosja). Wyniki badań empirycznych uzyskano w ramach projektu badawczego *Struktura i uwarunkowania więzi społecznej w peryferyjnych miastach Europy Centralnej i Wschodniej w dobie wyzwań globalizacyjnych* (Grant UŁ 505/338). Na terenie Łodzi zrealizowano 797 wywiadów na przełomie 2001 r. i 2002 r. Badania w Iwanowie przeprowadzono w 2005 r., ogółem przebadano 465 mieszkańców. Przeciętnie co tysięczny mieszkaniec Łodzi i Iwanowa został objęty badaniem. Ze względu na zastosowanie tych samych wskaźników określających stopień i rodzaj więzi z miejscowością zamieszkania istnieje możliwość porównania stanu więzi terytorialnych w obu badanych zbiorowościach. Podstawowym narzędziem gromadzenia danych był kwestionariusz wywiadu przeprowadzonego na reprezentatywnych próbach mieszkańców.

3. Więź z miastem i jej wymiary

W celu lepszego zrozumienia natury (struktury) więzi z miejscem zamieszkania zaprezentowane zostaną poszczególne aspekty składające się na całość analizowanego zjawiska. Jak wskazano, pierwszym wymiarem przywiązania jednostki do miasta jest identyfikacja lokalna. Tożsamość w kategoriach miejsca jest ważnym zagadnieniem poruszonym nie tylko przez socjologów (Szczepański 1999; Mamzer 2002), ale także psychologów (Bańka 2002; Lewicka 2004). „Dla bycia sobą i dobrego samopoczucia człowiek potrzebuje miejsca – w sensie dosłownym i symbolicznym – gdzie czułby się u siebie, które mógłby traktować jako przestrzenne potwierdzenie i umocnienie swojej tożsamości” (Wolicka, za: Lewicka 2004). Identyfikacja lokalna może przybierać różne formy. Może być

„tożsamością z wyboru”, co pociąga za sobą preferowanie nad inne takich postaw, jak: chęć przebywania w miejscu zamieszkania oraz negatywny stosunek do jego opuszczenia, a także zainteresowanie sprawami lokalnymi (Lewicka 2004: 266). Może być jednak „tożsamością z przymusu”, charakterystyczną dla kategorii społecznych o niższym poziomie materialnym. Zygmunt Bauman (1997) mówi o ludziach skazanych na lokalność w kontekście globalizacji, która pociąga za sobą polaryzację społeczną.

Pytanie, jakie zadane zostało badanym, miało na celu określenie, na ile utożsamiają się oni z rolą mieszkańca, czy postrzegają siebie jako mieszkańca miasta poprzez używanie stwierdzeń „jestem łodzianinem”, „jestem iwanowianinem”. Chodzi przy tym o ustalenie stopnia, w jakim miasto staje się dla swojego mieszkańca istotnym elementem jego tożsamości (tabela 1).

Tabela 1. Utożsamianie się z rolą mieszkańca Łodzi / Iwanowa

Jak często w rozmowach z nieznajomymi określa P. siebie jako łodzianina / iwanowianina?	Iwanowo N = 465 (w %)	Łódź N = 797 (w %)
Zawsze / często	18,8	64,7
Czasami	40,6	21,4
Rzadko / nigdy	40,6	13,9
Ogółem	100,0	100,0

Źródło: obliczenia własne.

Na podstawie uzyskanych wyników stwierdzić można, iż zdecydowanie większa grupa badanych mieszkańców Łodzi (64,7%) niż badanych z Iwanowa (18,8%) utożsamia się z rolą mieszkańca miasta. Przeszło 40% badanych z Iwanowa rzadko bądź nigdy nie określa się w kategoriach członka zbiorowości miejskiej. Taki wynik świadczy o niskim poziomie identyfikacji w wymiarze indywidualnym.

Drugim analizowanym aspektem przywiązania do miasta jest poczucie satysfakcji lokalnej (tabela 2). „Satysfakcja jest stanem większego lub mniejszego zadowolenia, wynikającego z faktu przynależności do danej grupy, bądź z faktu przebywania w polu interakcji danej zbiorowości [...]. Jest czynnikiem wzmacniającym skłonność do utrwalania przynależności” (Starosta 1995: 130). Równocześnie jest odbiciem jakości życia, rozumianej jako poziom zadowolenia jednostki, pojawiający się w „wyniku spożycia dóbr i usług nabywanych na rynku, spożycia dóbr publicznych, form spędzania wolnego czasu i pozostałych charakterystyk (materialnych i społecznych) środowiska, w którym się znajduje” (Gillinham, Reece 1980, za: Markowski 1999: 55).

Tabela 2. Poczucie satysfakcji lokalnej mieszkańców Łodzi / Iwanowa

W jakim stopniu jest P. zadowolony, że mieszka w Łodzi / Iwanowie?	Iwanowo (w %)	Łódź (w %)
Zadowolony	19,0	57,9
Ani zadowolony, ani niezadowolony	63,1	30,9
Niezadowolony	17,9	11,2
Ogółem	100,0	100,0

Źródło: obliczenia własne.

Podobnie jak w poprzednim przypadku, tak i tu to mieszkańcy Łodzi w większości prezentują pozytywne postawy względem swojego miasta. Prawie 60% badanych łodzian jest zadowolona, iż mieszka właśnie w tym mieście. Wśród mieszkańców Iwanowa zaledwie co piąty odczuwa satysfakcję z zamieszkiwania. Jak wskazuje Marian Malikowski, zadowolenie z miejsca zamieszkiwania jest jednym ze składników ogólnego zadowolenia jednostki z życia. „Łączy się bowiem z przekonaniem, że miejsce to pozwala mu realizować własne plany, cele i ambicje życiowe” (Malikowski 1984: 15). Wydaje się zatem, iż mieszkańcy Iwanowa, wśród których zdecydowanie przeważają postawy ambiwalentne, nie postrzegają swojego miasta jako miejsca, które dawałoby im takie możliwości. Poczucie satysfakcji z zamieszkiwania w dużej mierze jest funkcją zaspokojenia potrzeb jednostki w środowisku lokalnym. Zatem gorsza sytuacja ekonomiczna mieszkańców Iwanowa, przejawiająca się chociażby wyższym poziomem bezrobocia¹, niższymi zarobkami, może być wytłumaczeniem dla tak niskiego zadowolenia.

Badanych zapytano również o ich plany migracyjne (tabela 3). Skłonność do opuszczenia dotychczas zamieszkiwanej miejscowości wynika z bardzo wielu czynników natury społeczno-ekonomicznej, psychologicznej oraz usytuowania jednostki w określonych fazach cyklu życia. Najważniejszymi spośród nich są: perspektywy życiowe, siła i rodzaj przywiązania jednostki do miejsca zamieszkania, sytuacja rodzinna i powiązania personalne w ramach społeczności oraz status zawodowy i materialny. Zamierzenia migracyjne mogą być uzależnione od bieżących informacji płynących z zewnątrz, jak i trwałej wiedzy zakodowanej w pamięci człowieka lub też mogą być sterowane głównie przez bodźce zewnętrzne, dostarczane ze środowiska społecznego i fizycznego (Kozielecki 2000).

¹ W końcu lat 90. Iwanowo znalazło się w czołówce miast rosyjskich z najwyższym poziomem bezrobocia. Stopa bezrobocia wahała się tu w granicach 27–28%. W tym samym okresie bezrobocie w Łodzi nie przekraczało 20% (Stolbov, Litova, Michalska, Bujwicka 2006).

Tabela 3. Poczucie stabilizacji przestrzennej mieszkańców Łodzi / Iwanowa

Czy w najbliższych trzech latach zamierza P. wyprowadzić się na stałe z Łodzi / Iwanowa?	Iwanowo (w %)	Łódź (w %)
Zdecydowanie / raczej tak	21,8	6,2
Zdecydowanie / raczej nie	65,5	81,3
Trudno powiedzieć	12,7	12,5
Ogółem	100,0	100,0

Źródło: obliczenia własne.

Zarówno mieszkańcy Łodzi, jak i Iwanowa w zdecydowanej większości nie zamierzają opuszczać swojego miasta. Jednak są zauważalne pewne różnice. Przeszło 80% badanych łodzian i 65% respondentów z Iwanowa złożyło deklaracje braku zamiaru opuszczenia swojego miasta. Należy jednak zwrócić uwagę na dość wysoki w porównaniu z sytuacją w Polsce odsetek mieszkańców Iwanowa zgłaszających zamiar migracji. Potwierdzeniem niższego zakorzenienia mieszkańców Iwanowa są również obiektywne wskaźniki. Liczba mieszkańców miasta w latach 1990–2005 zmniejszyła się przeszło o 15%, podczas gdy w Łodzi odnotowano ok. 7% spadek liczby ludności. Brak zamierzeń migracyjnych tak znacznej części iwanowian zdecydowanie kontrastuje z niskim poczuciem tożsamości i satysfakcji lokalnej.

Kolejnym analizowanym wymiarem przywiązania do miasta jest lokalny sentyment (tabela 4). Sentyment lokalny stanowi integralną część więzi jednostki z określonym miejscem i zamieszkującą je społecznością. Można by zatem w dużym stopniu powiązać owo określenie z pojęciem więzi nawykowej, stanowiącej podstawę kształtowania się ojczyzny prywatnej (Ossowski 1962). Utrwalone symbole przeszłości stanowiłyby w tym wypadku istotny element kształtowania przywiązania do określonego terytorium (MacIver, Page 1959).

Tabela 4. Odczuwanie żalu w przypadku konieczności opuszczenia Łodzi / Iwanowa

Przypuśćmy, że z jakichś powodów musi P. opuścić Łódź. Czy żal byłoby P. wyjechać stąd na stałe?	Iwanowo (w %)	Łódź (w %)
Zdecydowanie / raczej tak	52,5	60,3
Zdecydowanie / raczej nie	35,2	19,9
Trudno powiedzieć	12,3	19,8

Źródło: obliczenia własne.

W stosunku do lokalnego sentymentu nie występują już tak zasadnicze różnice pomiędzy obiema badanymi zbiorowościami. Zarówno w przypadku badanych z Łodzi, jak i badanych z Iwanowa odnotowano zdecydowanie więcej pozytywnych niż negatywnych postaw. Jednak mimo to, aż co trzeci badany z Iwanowa i co piąty respondent z Łodzi nie odczuwałby żalu z powodu konieczności opuszczenia swojego miasta. W przypadku mieszkańców Łodzi więcej było natomiast osób, które nie potrafiły jednoznacznie określić swojego stanowiska. Można więc przyjąć, iż w przeciwieństwie do poczucia satysfakcji lokalnej, sentyment jest nastawieniem, które nie wynika z sytuacji bezpośredniego nagradzania. Darzymy swoje miasto lub pewne jego obszary sentymentem często nawet wówczas, gdy nasza w nim sytuacja nie jest w pełni zadowalająca.

Drugim analizowanym wskaźnikiem sentymentu lokalnego były deklaracje chęci wiązania losów swoich dzieci z zamieszkiwanym miastem (tabela 5).

Podobnie jak w przypadku pierwszego wskaźnika sentymentu lokalnego, wskazać można na podobieństwo nastawień mieszkańców Łodzi i Iwanowa do kwestii przyszłości ich dzieci. Większość badanych z obu miast nie wiąże losów swoich dzieci z aktualnym miejscem ich zamieszkania. Taki wynik może świadczyć o poczuciu braku perspektyw dla następnych pokoleń w obu miastach.

Tabela 5. Deklaracje chęci wiązania losów swoich dzieci z Łodzią / Iwanowem

Czy uważa P., że Łódź będzie najlepszym miejscem zamieszkania?	Iwanowo (w %)	Łódź (w %)
Zdecydowanie / raczej tak	18,6	25,4
Zdecydowanie / raczej nie	57,7	40,8
Trudno powiedzieć	23,7	33,8
Ogółem	100,0	100,0

Źródło: obliczenia własne.

Alienacja polityczna stanowi ostatni wymiar więzi z miastem (tabela 6). Jest ona najczęściej definiowana jako szczególna forma alienacji w ogóle i rozumiana jako „poczucie wyobcowania z systemu społeczno-politycznego, obcości w stosunku do jego instytucji i wartości, a więc jako przeciwieństwo identyfikacji z systemem” (Schwarz 1973; Perkins, Bell 1980, za: Miszalska 1996: 140). Zdaniem Anity Miszalskiej, zmniejszenie poziomu alienacji politycznej, a co za tym idzie zwiększenie potrzeby wywierania wpływu jest w znacznej mierze wynikiem silnej identyfikacji jednostki z systemem (tamże).

Tabela 6. Poziom alienacji politycznej mieszkańców Łodzi / Iwanowa

Poziom alienacji (zmienna syntetyczna)	Iwanowo (w %)	Łódź (w %)
Niski	0,9	7,0
Średni	31,5	37,0
Wysoki	67,6	56,0
Ogółem	100,0	100,0

Źródło: opracowanie własne.

W obu badanych miastach zaobserwowano wysoki wskaźnik alienacji politycznej, co świadczy o znacznym wyobcowaniu społeczno-politycznym badanych. Przejawami alienacji politycznej w środowisku lokalnym są m. in.: przeświadczenie o posiadaniu niskich kompetencji do zrozumienia mechanizmów wykorzystywanych na arenie politycznej, brak akceptacji panujących na lokalnej scenie zasad, a co za tym idzie raczej negatywny stosunek do przedstawicieli i struktur władzy lokalnej. Wysoki wskaźnik alienacji może być również wynikiem obserwacji czynionej przez jednostki, której efektem jest przekonanie o nierespektowaniu na arenie politycznej podstawowych zasad, norm i wartości.

Podsumowując tę część opracowania, należy zwrócić uwagę na bardziej pozytywne postawy mieszkańców Łodzi wobec swojego miasta niż postawy iwanowian. Być może jest to konsekwencją relatywnie gorszej sytuacji ekonomicznej, społecznej i politycznej mieszkańców rosyjskiego miasta w porównaniu z sytuacją w Łodzi. Dopełnieniem wyjaśnienia charakteru powiązań mieszkańców z miastem będzie skonstruowanie typów więzi oraz analiza ich głównych determinant.

4. Typy przywiązania do miasta i ich uwarunkowania

Skonstruowanie typów więzi mieszkańców z miastem ma na celu określenie wzorów powiązań pomiędzy wyróżnionymi wcześniej czynnikami, stanowiącymi empiryczne wymiary więzi z miastem. Na podstawie analizy czynnikowej przedstawione zostaną dominujące wśród mieszkańców typy przywiązania do swoich miast.

W przypadku łodzian wyodrębniono trzy najliczniej reprezentowane przez nich typy przywiązania. Tabela 7 zawiera wartości skumulowanych zmiennych w poszczególnych typach więzi mieszkańców Łodzi z miastem.

Tabela 7. Typy więzi mieszkańców Łodzi

Zmienna	Typ pierwszy	Typ drugi	Typ trzeci
Identyfikacja lokalna	0,432	-0,142	0,876
Satysfakcja lokalna	0,763	-0,110	-0,54
Poczucie stabilizacji przestrzennej	0,607	0,360	-0,177
Żal w przypadku konieczności wyprowadzenia się z miasta	0,788	-0,013	-0,217
Chęć wiązania losów swoich dzieci z miastem	0,718	-0,042	-0,217
Alienacja polityczna	-0,036	0,940	0,173
Minimum	-3,275	-3,391	-2,179
Maksimum	1,622	2,052	1,426

Objaśnienia: % wyjaśnianej wariancji ogółem: 70%; ekstrakcja – PC, rotacja – varimax; KMO = 0,7.

Źródło: obliczenia własne.

Na podstawie zaprezentowanych danych zauważyć można, iż żadna z wyodrębnionych kategorii nie zawiera wszystkich wyróżnionych czynników więzi w maksymalnym stopniu. W badanej populacji nie występuje zatem pełna więź z miastem. W znacznym stopniu do pełnego przywiązania, wyrażającego się we współwystępowaniu wszystkich wyróżnionych czynników, zbliża się typ pierwszy, powstały w oparciu o wysokie wartości czterech spośród sześciu komponentów więzi terytorialnej. Wśród wymiarów tego typu więzi nie znalazły się jedynie identyfikacja lokalna, wyrażona w autodefinicji roli mieszkańca, oraz alienacja polityczna. Wydaje się, iż ów rodzaj przywiązania łodzian do miasta jest odzwierciedleniem ich silnego emocjonalnego stosunku do zamieszkiwanego terytorium, przejawiającego się w postawach satysfakcji, sentymentu lokalnego czy chęci wiązania losów swoich dzieci z miastem. Znamienitym jest, iż cechy te są pozytywnie skorelowane z brakiem zamierzeń migracyjnych. Miasto staje się dla swoich mieszkańców trwałym i satysfakcjonującym miejscem do życia. Przede wszystkim natomiast jest wartością samą w sobie, wywołującą uczucia nostalgii i sympatii oraz budzącą pozytywne odczucia.

Pozostałe dwa typy są odpowiednikami więzi cząstkowych, z których pierwszy opiera się na alienacji politycznej, podstawą drugiego jest natomiast identyfikacja z rolą mieszkańca. Pierwszy z charakteryzowanych typów przywiązania najbliższy jest postawie negatywnej. Stosunek mieszkańca do miasta przyjmuje w tym wypadku postać politycznego wyobcowania oraz marginalizacji w życiu publicznym. Poczucie możliwości wpływu na scenę polityczną, a co za tym idzie możliwość kształtowania również i własnego środowiska lokalnego

(tamże) mogą mieć niebagatelny wpływ na kształtowanie przywiązania do swojego miasta, natomiast znaczne wyobcowanie z lokalnej sceny politycznej będzie sprzyjać słabej więzi z miastem. Wydaje się, iż na podstawie zaprezentowanych wyników można potwierdzić tezę o znacznym wpływie społeczno-politycznej podmiotowości mieszkańców oraz ich pozytywnej ocenie działalności lokalnej władzy na kształtowanie przywiązania do lokalnego środowiska.

Drugi z typów więzi częstkowej jest rodzajem więzi nawykowej, która nie uwzględnia sfery emocjonalnych odniesień. Postrzeganie siebie przez pryzmat przynależności terytorialnej oraz chęć podtrzymywania roli mieszkańca stanowią jedno z najistotniejszych elementów budowania tożsamości lokalnej. Postawy tego rodzaju kształtowane są pod wpływem przyzwyczajenia, długiej obecności w mieście oraz swojego rodzaju zwyczaju traktowania miejsca zamieszkania jako ważnego elementu biografii jednostki. Zdaniem Iwony Sagan, globalizacja powoduje istotne zmiany, jakie dokonują się w procesie budowania tożsamości. Wraz z zanikiem dominującej roli państwa narodowego, jako podstawowej struktury społeczno-kulturowej w istotnym stopniu kreującej postawy identyfikacyjne, oraz zacieraniem się granic, zwiększoną mobilnością i wielonarodowością obywateli, źródłem tożsamości stawać się będą środowiska lokalne, w tym miasta. Najbardziej oczywistą oznaką tej tendencji będzie proste stwierdzenie coraz częściej pojawiające się w wypowiedziach obywateli różnych rejonów świata: „jestem nowojorczykiem”, „jestem paryżaninem” (Sagan 2003). Brak pozytywnych, emocjonalnych nastawień może być jednak konsekwencją refleksji inspirowanej możliwością porównywania swojego miejsca zamieszkania z innymi lepiej ocenianymi miejscami.

Również badani mieszkańcy Iwanowa reprezentują trzy wyraźne typy przywiązania do swojego miasta. Dane zawarte w tabeli 8 zawierają wartości skumulowanych zmiennych w poszczególnych typach więzi mieszkańców Iwanowa z miastem.

Należy zwrócić uwagę na to, iż żaden z typów nie odzwierciedla pełnej postawy wobec miasta. Zatem mieszkańcy Iwanowa prezentują trzy odmienne typy więzi częstkowej, opartej na określonych jej komponentach. Pierwszy z typów opiera się na satysfakcji z zamieszkiwania i sentymencie wyrażonym w żalu wobec perspektywy opuszczenia miasta. Miasto stanowi dla jednostki satysfakcjonujące miejsce do życia i perspektywa jego opuszczenia wywołuje swojego rodzaju nostalgię. Warto jednak zwrócić uwagę na brak w owej postawie czynnika stabilizacji przestrzennej. Należy zatem sądzić, iż w przypadku zmiany pozycji jednostki w środowisku lokalnym, skutkującym brakiem gratyfikacji będących źródłem zadowolenia, decyzja o zmianie miejsca mieszkania, mimo iż wywołująca negatywne odczucia, zapewne zostałaby podjęta. Wydaje się, iż taki rodzaj stosunku do miasta jest wyrazem traktowania miasta w kategoriach nie tylko emocjonalnych, ale i pragmatycznych.

Tabela 8. Typy więzi mieszkańców Iwanowa

Zmienna	Typ pierwszy	Typ drugi	Typ trzeci
Identyfikacja lokalna	0,496	-0,040	-0,435
Satysfakcja lokalna	-0,250	0,793	0,021
Poczucie stabilizacji przestrzennej	-0,250	0,763	0,021
Żal w przypadku konieczności wyprowadzenia się z miasta	0,763	0,139	-0,028
Chęć wiązania losów swoich dzieci z miastem	0,387	0,610	-0,381
Alienacja polityczna	0,198	-0,333	0,809
Minimum	-2,167	-2,508	-2,398
Maksimum	2,508	3,086	1,808

Objaśnienia: % wyjaśnianej wariancji ogółem 63%; ekstrakcja – PC, rotacja – varimax; KMO = 0,6.

Źródło: obliczenia własne.

Drugi typ związków z miastem opiera się na silnym zakorzenieniu w lokalnym środowisku. Brak zamierzeń migracyjnych wzmocniony jest w tym przypadku chęcią wiązania losów swoich dzieci z miastem, przy braku jakichkolwiek postaw emocjonalnych wobec miasta oraz traktowania go jako istotnego elementu tożsamości. Wydaje się, iż mamy zatem do czynienia z pewną odmianą więzi nawykowej. W przypadku Łódzian więź nawykowa budowana była na podstawie autodefinicji mieszkańca, w tym jest jedynie odzwierciedleniem zakorzenienia lokalnego. Wydaje się, iż ten rodzaj związków z miastem przyjmuje postać nerefleksyjnego powiązania, być może opartego na istnieniu jakichś obiektywnych przesłanek.

Typ trzeci opiera się na wysokim stopniu wyalienowania politycznego mieszkańców. Warto przypomnieć, iż identyczny rodzaj stosunku do miasta był również charakterystyczny dla badanych Łódzian. Taki wynik jest odzwierciedleniem niskiej podmiotowości mieszkańców krajów postsocjalistycznych. Proces demokratyzacji, rozwoju społeczeństwa obywatelskiego w dalszym ciągu nie jest zakończony w państwach byłego bloku wschodniego. Wydaje się, iż społeczeństwa państw młodej demokracji są ciągle na etapie poszukiwania swojej tożsamości. Dotyczy to także miast jeszcze do niedawna będących terytorialnymi elementami systemu scentralizowanego. Mieszkańcy miast, zwłaszcza ci pamiętający minioną epokę, wykazują w znacznym stopniu postawę rezerwy, wyczekiwania, nie angażując się w sprawy własnego miasta. Z drugiej strony brak odpowiednio przygotowanych elit politycznych, mogących przejąć stery władzy w lokalnym środowisku, przekłada się na negatywną ocenę funkcjono-

wania sceny politycznej miasta. Duże miasta, które na mocy przekształceń związanych z rozwojem struktur samorządowych stały się istotnymi aktorami życia politycznego i gospodarczego kraju, są także adresatami rozbudzonych oczekiwań. Aby im sprostać, potrzebują sprawnych, dbających o pozytywną ocenę mieszkańców, władz. Miasta, które ich nie spełniają, dotyczy to w dużej mierze miast postprzemysłowych, takich jak Łódź i Iwanowo, nie będą stanowić dla swoich mieszkańców istotnego układu odniesienia. Zatem zadaniem priorytetowym powinno być podejmowanie wszelkich działań, mających na celu budowanie lokalnej podmiotowości.

Istotnym zagadnieniem, które dopełni analizy relacji między mieszkańcami a zamieszkiwanym przez nich miastem, jest wskazanie czynników warunkujących występowanie określanych typów więzi z miastem. Na podstawie przeprowadzonej analizy regresji ustalono, iż takie zmienne, jak: wiek, wykształcenie i poziom zamożności, w niemal jednakowym stopniu warunkują występowanie dwóch, zdecydowanie odmiennych od siebie typów postawy łodzian wobec swojego miasta (tabela 9).

Wydaje się, iż taki wynik, choć interesujący, nie jest jednak trudny do interpretacji. Pierwszy z typów więzi charakteryzował się emocjonalnym stosunkiem do miasta, popartym przestrzennym ustabilizowaniem. Drugi wyrażał się w postawie wyobcowania z polityczno-społecznego życia miasta. Analizując relacje między zmiennymi niezależnymi a owymi typami, zauważalna jest pewna prawidłowość. Otóż reprezentowanie owych typów wzrasta wraz z wiekiem badanych (dodatni wynik Beta) oraz spadkiem wykształcenia i poziomu zamożności. Wydaje się więc, iż wraz z wiekiem łodzianie stają się mniej krytyczni wobec miasta, a myślenie o nim w większym stopniu wywołuje uczucia nostalgii i sympatii. Niskie wykształcenie i raczej niewielka zamożność wpływać mogą na pojawienie się swojego rodzaju postawy adaptacyjnej, popartej prostą racjonalizacją „jak się nie ma, co się lubi, to się lubi, co się ma”. Tezę tę potwierdzają w dużym stopniu wyniki badań Pawła Starosty (1995).

Na podstawie poczynionych obserwacji Starosta uznał, iż kategorią osób najsilniej przywiązanych do miejscowości zamieszkania są osoby o niskim statusie, których szanse na pracę i jakikolwiek awans są równie niewielkie, jak w aktualnej miejscowości zamieszkania. Tak więc podtrzymywanie roli członka danej społeczności jest raczej efektem poczucia braku szans podniesienia statusu społecznego poza układem lokalnym aniżeli konsekwencją dokonywanych wyborów (tamże).

Część badanych o podobnych cechach wydaje się rozczarowana funkcjonowaniem miasta w nowym demokratycznym systemie. Ta kategoria osób miała prawdopodobnie większe oczekiwania co do roli mieszkańca w systemie politycznym miasta, lecz rzeczywistość niestety ich rozczarowała. Postawa alienacji politycznej może być w tym przypadku wyrazem rozczarowania,

Tabela 9. Wynik analizy regresji dla typów więzi mieszkańców Łodzi z miastem oraz wybranych zmiennych niezależnych

Zmienna	Typ pierwszy			Typ drugi			Typ trzeci		
	B	Beta	poziom istotności	B	Beta	poziom istotności	B	Beta	poziom istotności
Wykształcenie	-0,099	-0,223	0,000	-0,281	-0,255	0,000	0,088	0,080	0,027
Wiek	0,166	0,198	0,000	0,117	0,139	0,000	-	-	b. z.
Poziom zamożności	-0,342	-0,189	0,000	-0,331	-0,182	0,000	-	-	b. z.
Pochodzenie terytorialne badanego	-	-	b. z.	-	-	b. z.	0,017	0,089	0,014
Pochodzenie terytorialne rodziców	-	-	b. z.	-	-	b. z.	0,154	0,074	0,041

Źródło: obliczenia własne.

Tabela 10. Wynik analizy regresji dla typów więzi mieszkańców Iwanowa z miastem oraz wybranych zmiennych niezależnych

Zmienna	Typ pierwszy			Typ drugi			Typ trzeci		
	B	Beta	poziom istotności	B	Beta	poziom istotności	B	Beta	poziom istotności
Wykształcenie	-0,043	-0,140	0,034	0,084	0,140	0,004	-	-	b. z.
Wiek	-	-	b. z.	-	-	b. z.	-	-	b. z.
Poziom zamożności	-0,080	-0,126	0,041	0,041	0,066	0,177	-	-	b. z.
Pochodzenie terytorialne badanego	0,238	0,116	0,048	-	-	b. z.	-	-	b. z.
Pochodzenie terytorialne rodziców	-	-	b. z.	-	-	b. z.	-	-	b. z.

Źródło: obliczenia własne.

jakiego doznał mieszkaniec miasta, porównujący sytuację miasta i jego mieszkańców sprzed i po zmianie systemu. Wymieniona kategoria osób niewątpliwie należy do klasy niższej, rekrutującej się głównie z dawniej klasy robotniczej, tworzącej rzeszę obywateli mających najmniej powodów do zadowolenia. Sytuacja taka najbardziej widoczna jest w dawnych centrach przemysłowych, w których klasa robotnicza, niegdyś stanowiąca podstawowy trzon struktury społecznej, dziś zepchnięta została na margines życia politycznego.

Pierwszy typ, będący odzwierciedleniem pewnej emocjonalnej postawy wobec miasta, podobnie jak w przypadku emocjonalnych postaw łódzian, także u iwanowian warunkowany jest wykształceniem i poziomem zamożności badanych (tabela 10). Niski poziom wykształcenia i zamożności sprzyja występowaniu omawianej postawy wobec miasta. Spośród głównych cech położenia społecznego jednostki, jedynie wiek nie ma wpływu na ten rodzaj związków z miastem. Wydaje się to potwierdzeniem tezy o pragmatycznych podstawach takich emocjonalnych odniesień w stosunku do miasta, jak satysfakcja z jego zamieszkiwania i sentyment lokalny. „Satysfakcja oznacza [...] psychiczne odczucie komfortu, wynikającego z pozytywnego wzmocnienia jednostki przez dane środowisko zamieszkania” (tamże: 130). Tak więc im w większym stopniu elementy wchodzące w skład układu lokalnego są źródłem pozytywnych wzmocnień, tym wzrasta satysfakcja z zamieszkiwania określonej miejscowości. Choć większość autorów zwraca uwagę, iż zjawiska opisywane przez pojęcie sentymentu odnoszą się do tego, co odczuwamy wobec kogoś lub czegoś bez głębszej analizy powodów, dla których tak się dzieje (Loomis, za: Starosta 1995), to są i tacy, którzy prezentują szeroką definicję sentymentu, włączając w jego zakres pewne stany aprobaty bądź dezaprobaty względem środowiska lokalnego i jego ocenę (Hunter 1982). Wydaje się, iż uzyskane wyniki skłaniają do przyjęcia perspektywy Alberta Huntera, uznającego kontekstualny charakter owego zjawiska.

Analiza czynników warunkujących występowanie określonych typów więzi z miastem rzuca nowe światło na kwestię podstaw ich występowania. Otóż postawa wyrażona w zakorzenieniu lokalnym (typ drugi), którą porównano do rodzaju więzi nawykowej, ma czysto racjonalne przesłanki. Wraz ze wzrostem wykształcenia i poziomu zamożności wzrasta w badanej zbiorowości reprezentowanie owej postawy. Badani, dla których charakterystyczny jest ów rodzaj relacji z miastem, są to głównie osoby o dość wysokim statusie społeczno-ekonomicznym, przekonane, że więcej nie osiągną w innych miejscowościach i nie mają szans na awans poza swoim środowiskiem zamieszkania¹.

¹ Taki kierunek interpretacji zaprezentowany został także w badaniach wcześniejszych (por. Starosta 1995).

W odniesieniu do trzeciego typu postaw mieszkańców Iwanowa wobec miasta nie zaobserwowano istotnego wpływu czynników uznanych za zmienne niezależne na jego występowanie. Należy zatem uznać, iż badani reprezentujący ów rodzaj stosunku do miasta rekrutują się spośród wszystkich kategorii. Jest to wynik interesujący, zwłaszcza jeśli sytuację tę porównamy do sytuacji mieszkańców Łodzi. Postawy wyalienowania charakterystyczne były dla kategorii osób posiadających na ogół niski status społeczny. W przypadku mieszkańców Iwanowa takiej prawidłowości nie da się zaobserwować, co oznacza, iż społeczeństwo rosyjskiego miasta przemysłowego jest wyobcowane z życia politycznego niezależnie od miejsca zajmowanego w strukturze społecznej. Taki wniosek jest w dużej mierze uzasadniony, biorąc pod uwagę liczne głosy krytykujące proces demokratyzacji w Rosji. Zwraca się uwagę, iż jest on w dużym stopniu sterowany i kontrolowany przez władze centralną, a demokracja staje się hasłem coraz bardziej skompromitowanym. Wydaje się, iż poczynania przywódców nie spełniają standardów demokratycznego rządzenia, a odbywa się to przy coraz większej obojętności ze strony obywateli (Bielecki 2011a, b).

5. Konkluzje

Głównym celem prezentowanego opracowania była próba odpowiedzi na pytanie o rodzaj związków z miastem mieszkańców dwóch zbiorowości terytorialnych, położonych w Polsce i Rosji, oraz o czynniki determinujące owe powiązania. Zaprezentowane analizy skłaniają do wniosku, iż pomimo obiektywnych podobieństw występujących między dwoma zbiorowościami w zakresie przeszłości politycznej, gospodarczej i społecznej, widoczne są znaczące rozbieżności w aspekcie ich stosunku do miasta.

Różnice te dotyczą przede wszystkim stopnia przywiązania do lokalnego środowiska, co ukazała analiza poszczególnych wymiarów więzi mieszkańców Łodzi i Iwanowa ze swoimi miastami. Prezentowane wyniki badań wskazują jednoznacznie, iż mieszkańcy Iwanowa odczuwają słabszą psychospołeczną więź ze swoim miastem niż badani łodzianie. Niemal we wszystkich aspektach więzi zauważalna jest dominacja postaw ambiwalentnych lub negatywnych. Dotyczy to przede wszystkim wymiaru satysfakcji i identyfikacji. Mieszkańcy Łodzi prezentują w większości postawy pozytywne względem swojego miasta, a co szczególnie istotne, miasto jest dla nich obiektem pozytywnych emocjonalnych odniesień.

Rozbieżności pojawiły się także w odniesieniu do struktury relacji łączących mieszkańców z ich miastem oraz, co ciekawe, czynników determinujących owe związki. Relacje łączące łodzian ze swoim miastem opierają się na identyfikacji oraz aspektach będących odzwierciedleniem postaw emocjonalnych.

W przypadku mieszkańców Iwanowa, obok więzi emocjonalnych, wyrażonych w satysfakcji z zamieszkiwania i lokalnym sentymencie, mamy do czynienia z silnym zakorzenieniem lokalnym. Co ciekawe, postawy emocjonalne charakterystyczne były dla starszych, mniej zamożnych i gorzej wykształconych łódzian, co jak wskazywano, jest rodzajem pewnej racjonalizacji, w przypadku badanych z Iwanowa natomiast dla zamożniejszych i lepiej wykształconych. Wydaje się zatem, iż zaangażowanie emocjonalne badanych Rosjan może być w dużym stopniu konsekwencją pozytywnych wzmocnień, otrzymywanych w ramach lokalnego środowiska.

To, co łączy badanych mieszkańców Łodzi i Iwanowa, to postawa wyalienowania politycznego. Jest to rodzaj resentymentu, postawy rodzącej się z bezsilności i małości wobec świata polityki. Jest ona również postawą bierności, a także, co wydaje się szczególnie istotne w odniesieniu do zbiorowości żyjących w państwach postsocjalistycznych, niekompetencji cywilizacyjnej. Jednak owa niekompetencja, społeczno-polityczne wyobcowanie jest charakterystyczne dla iwanowian, niezależnie od zajmowanej pozycji społecznej, a w przypadku łódzian odnosi się tylko do niższych warstw społecznych.

Podsumowując uzyskane wyniki, należy stwierdzić, iż teza o wpływie centralizacji na stan więzi łączącej mieszkańców z ich miastem nie została potwierdzona. W badanych zbiorowościach mamy do czynienia z nieco innymi postawami wobec lokalnego środowiska i co szczególnie istotne, odmiennym kierunkiem wpływu czynników statusowych i zakorzenienia lokalnego na rodzaj związków z miastem. Taki wynik skłania do poszukiwania innych determinantów zjawiska. Bliższe przyjrzenie się uwarunkowaniom kulturowym, które nie są przedmiotem zainteresowania w ramach niniejszego opracowania, zapewne przyniosłoby ciekawe rezultaty.

Uzyskane wyniki są również interesujące z perspektywy analizy wpływu procesów globalizacji na postawy wobec lokalizmu. Badania te nie przynoszą rozstrzygnięcia sporu o kierunek wpływu globalizacji na stan i rodzaj relacji mieszkańców z lokalnym środowiskiem. Pokazują jednak, iż w zbiorowościach podobnych do siebie pod wieloma względami możemy mieć do czynienia z odmiennymi rodzajami postaw. Wydaje się zatem, iż tak jak złożonym procesem jest globalizacja, tak złożone i wielowymiarowe mogą być jej konsekwencje. Warto zatem poszukiwać nowych dróg wyjaśniania zjawisk i procesów społecznych.

Bibliografia

- Bańka A. (2002), *Spoleczna psychologia środowiskowa*, Warszawa: Scholar.
Bauman Z. (1997), *Glokalizacja, czyli komu globalizacja, a komu lokalizacja*, „Studia Socjologiczne”, nr 3.

- Bielecki T. (2011a), *Rosjanie nie wierzą w demokrację*, <http://wiadomosci.gazeta.pl/Wiadomosci/1,80625,3292085.html>.
- Bielecki T. (2011b), *Obserwatorzy o Rosji: Sterowane wybory w sterowanej demokracji*, <http://wyborcza.pl/dziennikarze/1,110629,4729744.html>.
- Bryden J. M. (1994), *Towards Sustainable Rural Communities: From Theory to Action*, [w:] Bryden J. M. (ed.), *Towards Sustainable Rural Communities*, Guelph: University School of Rural Planning and Development.
- Fisher C. S. (1976), *Network and Places. Social Relations in Urban Setting*, New York: Free Press.
- Fukuyama F. (1997), *Zaufanie. Kapitał społeczny jako droga do dobrobytu*, Warszawa: PWN.
- Hunter A. (1982), *Symbolic Communities. The Persistence and Change of Chicago's Local Communities*, Chicago: University of Chicago Press.
- Kasarda J. D., Janovitz M. (1974), *Community Attachment in Mass Society*, „American Sociological Review”, Vol. 39.
- Kempny M. (1998), *Globalizacja*, [w:] *Encyklopedia socjologii*, t. 1, Warszawa: Oficyna Naukowa.
- Kozielecki J. (2000), *Koncepcje psychologiczne człowieka*, Warszawa: PIW.
- Leszkowicz-Baczyńska Ż. (2001), *Zbiorowość miejska Zielonej Góry*, [w:] Leszkowicz-Baczyńska Ż., Machaj I., Zdulski M. (red.), *Zielona Góra. Socjologiczne studium miasta i jego mieszkańców*, Kraków: Impuls.
- Lewicka M. (2004), *Identyfikacja z miejscem zamieszkania mieszkańców Warszawy: determinanty i konsekwencje*, [w:] Grzelak J., Zarycki T., *Spoleczna mapa Warszawy. Interdyscyplinarne studium metropolii warszawskiej*, Warszawa: Scholar.
- MacIver R. M., Page Ch. H. (1959), *Society an Introductory Analysis*, London: MacMillan.
- Malikowski M. (1984), *Więź mieszkańców z miastem. Studium socjologiczne na przykładzie społeczeństwa miasta Rzeszowa*, Rzeszów: Towarzystwo Naukowe.
- Mamzer H. (2002), *Tożsamość w podróży. Wielokulturowość a kształtowanie tożsamości jednostki*, Poznań: Wyd. UAM.
- Markowski T. (1999), *Zarządzanie rozwojem miast*, Warszawa: PWN.
- Miller W. L., Dickson M., Stoker G. (2003), *Models of Local Governance. Public Opinion and Political Theory in Britain*, Glasgow: Palgrave.
- Miszalska A. (1996), *Reakcje społeczne na przemiany ustrojowe*, Łódź: Wyd. UŁ.
- Mlinar Z. (1992), *Introduction*, [w:] Mlinar Z. (ed.), *Globalization and Territorial Identities*, Aldershot: Avebury.
- Ossowski S. (1962), *O osobliwościach nauk społecznych*, Warszawa: PWN.
- Paxton P. (1999), *Is the Social Capital Declining in the United States? A Multiple Indicator Assessment*, „American Journal of Sociology”, Vol. 105 (1).
- Putnam R. (1993), *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*, Princeton: Princeton University Press.
- Sagan I. (2003), *Współczesne przemiany miast w kontekście ekonomicznej, kulturowej i politycznej globalizacji*, [w:] Piekarski R., Graban M., (red.), *Globalizacja i my. Tożsamość lokalna wobec trendów globalnych*, Kraków: Universitas.
- Starosta P. (1995), *Poza metropolią. Wiejskie i małomiasteczkowe zbiorowości lokalne a wzory porządku makrospołecznego*, Łódź: Wyd. UŁ.
- Starosta P. (2003a), *Fragmentaryzacja więzi społecznej i rekonstruowanie wspólnoty w dobie globalizacji*, „Przegląd Socjologiczny”, nr 3.
- Starosta P. (2003b), *Identyfikacja lokalna*, [w:] Rokicka E., Starosta P., *Postawy mieszkańców gmin polskich wobec środowiska naturalnego*, Łódź: Absolwent.

- Stolbow V., Litowa E., Michalska A., Bujwicka A. (2006), *Socjalno-strukturalne zmiany w przemysłowych miastach Polski i Rosji na tle globalizacji: od prosperity do depresji (na przykładzie tekstilnych centrów Iwanowa i Łodzi)*, [w:] *Problemy ekonomiki, finansów i zarządzania produkcją*, Iwanowo: GOUVPDO.
- Szczepański M. S. (1999), *Tożsamość regionalna – w kręgu pojęć podstawowych i metodologii badań*, [w:] Gorzelak G., Szczepański M. S., Zarzycki T. (red.), *Rozwój – region – społeczeństwo. Z okazji jubileuszu Profesora Bohdana Jałowieckiego*, Warszawa, Katowice: EIRRI.
- Sztompka P. (1999), *Trust. A Sociological Theory*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Turowski J. (1979), *Środowisko mieszkalne w świadomości ludności miejskiej*, Wrocław: Ossolineum.
- Wellman B., Carrington P. J., Hall A. (1988), *Networks as Personal Community*, [w:] Wellman B., Berkovitz S. D. (eds.), *Social Structures. A Network Approach*, Cambridge: University Press.
- Znaniecki F., Ziolkowski J. (1984), *Czym jest dla Ciebie miasto Poznań?*, Warszawa: PWN.

Agnieszka Michalska-Żyła

TIES WITH THE CITY – LEVELS, TYPES AND CORRELATES THE CASE OF ŁÓDŹ AND IWANOWO

Summary. The article is a voice in the discussion about the condition of territorial ties in local communities. The analysis focuses on psychosocial ties of inhabitants with the city in two post-socialistic cities of Poland and Russia. The results of empirical research realized by means of the representative sample of residents of Łódź and Iwanowo are the basis of the deliberations presented. The author's interest focuses on similarities and differences in the level, types and correlates of psychosocial attachment. The main thesis this content assumes is one-way centralizations influence on condition and type of territorial ties. The results of research did not confirm such dependence.

Key words: ties with the city, attachment, post-socialistic cities.